

İnkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatı ölkələrində özəlləşmə hərdən tənqid edilsə də, onilliklərlə davam edən mərkəzləşdirilmiş planlaşdırma-dan və kommunist hakimiyyətindən azad olmuş ölkələrdə tamamilə başqa qüvvələr fəaliyyət göstərir. İqtisadiyyatda səmərəsiz dövlət inhisarının ağalığından azad olmaq üçün keçid mərhələsini yaşayan ölkələrdə iddialı özəlləşmə proqramlarının həyata keçirilməsi zərurətinə az adam etiraz edər. Rəhbərləri tanışlıqla təyin edilmiş, hakim partiyaların qeyri-qanuni maliyyələşməsindən müflis olmuş, rüşvətxor rəhbərlərin və bütün səviyyələrdən olan əməkdaşların qərar etdikləri bu müəssisələrin xeyli hissəsi həm maliyyə, həm də istehsalın səmərəliliyi baxımından bankrot olmuşdur. Onlar yalnız dövlət subsidiyaları və əsassız dövlət müdafiəsi hesabına mövcud olmuşlar.

Gözləmək olardı ki, özəl mülkiyyət bu şirkətlərə rasionallıq və səmərəlilik elementləri gətirəcək. Bu şirkətlərin maliyyə və istehsal məhsuldarlığı yaxşılaşsa, dövlət subsidiyalar ödəmək əvəzində vergi yığa bilərdi. Digər tərəfdən, özəlləşdirmədən sonra yardımla işləmiş keçmiş müəssisələr ən yaxşı halda əməkdaşlarının sayı məsələsində böyük tənəzzül keçirə və həmkarlar ittifaqının müxalifəti ilə üz-üzə gələ bilər. Əksinə, rəqabətə davamlı müəssisələrdə işdən çıxarılmalar nisbətən az olacaq.

Ağırliq mərkəzinin amorf və "kölgəli" dövlət sektorundan şəffaf, gəlirə yönəlik özəl sektora dəyişməsi hesabına özəlləşmə prosesi korrupsiyanın azalmasına səbəb ola bilər. Özəlləşmə korrupsiyanın səviyyəsini aşağı salır: şirkətlərin rəhbərləri dövlət məmurlarını deyil, sahibkarları təmin edən qərarlar qəbul edir; dövlət vəsaitinin nəzarətsiz xərclənməsinə son qoyur. Özəlləşmə bitdikdən sonra müstə-

qil şirkətlər dövlət müdaxiləsi olmadan işlərini qururlar.

Bununla belə özəlləşmə bəzi təhlükələr də yaradır. Dövlət müəssisələrinin və yenidən yarlanmış özəl sektorun yan-yanına mövcud olması hər iki sektorda korrupsiya üçün imkanlar yaradır. Korrupsiyanın əsas mexanizmlərindən birinə görə, özəl kompaniyalar dövlət sektoru rəhbərlərinə rüşvət vermək düşüncəsi ilə gəlirli kontraktlar almaq üçün dövlət müəssisələrinə müraciət edir.

Bu sxem, həmçinin kompaniyanın öz əməkdaşları tərəfindən özəlləşdirilməsi ilə də bağlıdır. Bu, korporativ korrupsiyanın ən çox yayılmış mexanizmlərindən biridir. Məsələn, Özəlləşmə Haqqında Bolqarıstan Qanunu (1996-1997) rəhbərlər və əməkdaşlar üçün imtiyazları müəyyən edir (ilk ödəmə 10% həcmində, qalan 90%-in ödənməsi isə on il müddətində). Bu qanuni imkan korrupsiyalaşmış rəhbərlərə yarıkriminal qruplaşmalarla və yaxud hakim partiya ilə sövdələşməyə şərait yaratdı ki, vaxtiylə özlərinin idarə etdikləri dövlət kompaniyalarını əldə etsinlər. Onlar aldıkları səhmlərin bazar qiymətinin yalnız 10%-ni ödədilər. Özəlləşmənin bu konkret sxemi rəhbərlərə üstünlük versə də, son dərəcədə səmərəsiz idi.

İnhisarlarda, xüsusən ictimai kommunal xidmətlərdə özəlləşmə xırda korrupsiyanın qarşısını ala, eyni zamanda daha ciddi sui-istifadələrə səbəb ola bilər. Odur ki, özəlləşmədən əvvəl ciddi planlaşdırılan qanunvericilik bazasının və əməkdaşların təlimi ilə bərabər nizamlayıcı orqanın yaradılması tələb olunur.

Aşağıda görəcəyimiz kimi, özəlləşmə siyasəti yalnız özəlləşmə prosesi ilə məhdudlaşmama-lı, o, həm də özəlləşmiş müəssisənin fəaliyyət

göstərəcəyi bazarı da nəzərə almalıdır. [1] Jeffrey Sachs kimi şərhçilər qeyd edirlər ki, mülkiyyət sahibinin dəyişməsi özü-özlüyündə iqtisadi məhsuldarlığın artması üçün kifayət deyil. Yalnız özəl sahibkarı müdafiə edən qanunverici və nizamlayıcı orqanların mövcudluğu və fəaliyyəti halında sahibkar özünün yeni haqqlarından istifadə edə, məhsuldarlığı və səmərəliliyi artırabilir. [2] Üstəlik, effektiv korporativ idarəçiliyin yaranması üçün şəraiti təmin etməyən bu sxemlər çətin ki, arzu olunan nəticə versin. [3]

Şərqi və Mərkəzi Avropanın təcrübəsi göstərdi ki, özəlləşmə siyasətçilərə öz dostlarına xidmət göstərmək imkanı verə bilər. Nəhəng dövlət əmlakı dəyər-dəyməzinə satıldı və bu günədək elitin əlində qalır. Öz himayəçiləri vasitəsilə kompaniyaları ələ keçirmiş yeni sahibkarlar, adətən, onu yenidən qurmağa tələsməmiş, dövlət bu kompaniyaların çoxuna yardım göstərmək məcburiyyətində qalmışdı.

Beynəlxalq Valyuta Fondunun yüksək səviyyəli əməkdaşı Vito Tanzi göstərir ki, xammal və enerji sektoru xaricindəki inhisarları özəlləşdirmək gərəkdir. Məqsəd siyasi partiyaların maliyyələşdirilməsinin və bu partiyalarla bağlı adamların işə düzəldilməsi məsələlərində dövlət müəssisələrindən korrupsiya mənbəyi kimi istifadənin qarşısını almaqdır. Tanzi yazır: "Təəssüf ki, dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi prosesi özü-özlüyündə elə bir şərait yaratdı ki, bəzi şəxslər (nazirlər, yüksək rütbəli dövlət məmurları) ən vacib qərarlar qəbul edən zaman, kənar şəxslərin əli çatmadığı imkanlara malik olan digərləri (rəhbər işçilər və başqa əlaqədar şəxslər) özəlləşmədən öz xeyirləri üçün yararlanabilir... Keçid dövrü iqtisadiyyatında saxtakarlıqlar geniş yayılıb, dövlət müəssisələrinin özəl mülkiyyətə keçməsi ilə bağlı, hətta əmlakın dağıdılması və no-

menklatur özəlləşmə kimi terminlər yaranıb... Buradan belə bir nəticə çıxır ki, korrupsiyaya hazırkı marağ daha çox son illərdə bu halın miqyasının genişlənməsini əks etdirir, nəinki sadəcə köhnə problem haqqında artan məlumatlılıq səviyyəsini." [4]

Bir qrup ölkədə kütləvi özəlləşmə həyata keçirilib. Belə yanaşma əmlakın korrupsiyasız və ədalətli bölgüsü üsulu kimi qəbul edilirdi. Lakin iqtisadi meyarlara görə bu üsul uğurlu olmadı, çünki o, nə kapitalın artmasına, nə rəhbərliyin təkmilləşməsinə, nə də bazar problemlərini həll etmək üçün kompaniyaların yenidən qurulmasına səbəb oldu.

Hətta özəlləşmə prosesləri korrupsiyadan kənar getsə belə, dünyanın bir sıra ölkələrində elə hallar olub ki, özəlləşməyə məsul məmurlara və onların özəl sektordan olan məsləhətçilərinə satılan əmlakın dəyəri haqqında yalan informasiya verilib. Əgər torpaq mülkiyyəti kimi aşkar bir əmlak haqqında qiymət hesablayan məmura yalan məlumat verilsə, rəhbərlik tərəfindən pul ödəyib torpaq almaq yüksək gəlirli bir iş olur. Dövlət maraqlarının qorunması üçün saxtakarlıq imkanlarının azaldılmasına yönəlmiş tədbirlərin görülməsi zəruridir.

KORRUPSIYASIZ ÖZƏLLƏŞDİRMƏNİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ PROBLEMI

Hökumət özəlləşmə proqramının keçirilməsi haqqında qərar verdikdən sonra, korrupsiyanın səviyyəsini minimuma endirmək məqsədilə nə etməlidir? Əlbəttə, mahiyyət etibarıyla bu iri dövlət satınalmalarının həyata keçirilməsinə çox bənzəyir və burada dövlət satınalmaları üçün çoxsaylı prosedurlar kara gəlir. (Onlar haqqında IX bölmədə danışılır).

Prosesi peşəkar səviyyədə aparmaq üçün kifayət qədər vaxt vermək zəruridir, ancaq bu vaxt həddən artıq çox olmamalıdır ki, natəmiz sövdələşmələrə imkan yaransın. Keçmişdə beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının qoyduğu müddətlər üzündən müxtəlif problemlər yaranmışdı. Kommunal xidmətlər nizamlama üçün işlək bazanın yaranmasınədək özəlləşdirildi. Beynəlxalq Valyuta Fondunun hesabatlarının birində deyilir: “Dövlət sektorunda islahat proqramını həyata keçirən bir çox ölkələrdə özəlləşmə prosesi həmişə dövlət obyektlərinin, yaxud müəssisələrinin dövlət orqanlarına verilməsi haqqında qanunların qəbul edilməsi formasında, zəruri hüquqi çərçivənin yaranmasına qədər başlanırdı.”[5]

Vaxtından əvvəl başlanmış özəlləşmə aşağıdakı problemlərin yaranmasına səbəb ola bilər:

- ▶ *Hökumətlər, adətən, şəffaf və açıq hərraclar keçirə, yaxud zəruri nizamlayıcı qanunları ictimailəşdirə bilmir.*
  - ▶ *Özəlləşən müəssisələrin rəhbərləri və əməkdaşları gələcək dəyişikliklərdən ehtiyatlanaraq, amma cəzadan yan keçəcəklərinə əmin olaraq, adətən, özəlləşməli müəssisənin əmlakını qarət edirlər.*
  - ▶ *Maraqlı tərəflərin çoxu daxildəki dairələrlə danışıqlara gedir, şəxsi maraqları naminə proseslərin siyasi manipulyasiyasında iştirak edirlər.*
  - ▶ *Dövlət müəssisələrinin çoxu satış ərəfəsində yaranmış iqtisadi şəraitdə ayaq üstə dura bilmir, bu da müəssisələrin bazar qiymətlərindən çox ucuz qiymətə satılmasına gətirib çıxarır (dövlətin həmin*
- müəssisələrin re-kapitalizasiyasına çəkdiyi xərclər də batır).[6]*
- Özəlləşmə prosesi gedişində aşkarlanmış bəzi konkret korrupsiya nümunələri:
- ▶ *Hərraclarda iştirakdan çəkəndirmək məqsədilə potensial iştirakçıların şantaj edilməsi, yaxud onlar üçün qiymətlərin qaldırılması.*
  - ▶ *Möhtəkirlər hərracda iştirakdan imtina etmək və ilkin qiymətləri qaldırmamaq vədi ilə ciddi investorları rüşvət verməyə məcbur edirlər.*
  - ▶ *Müxtəlif ciddi investorların qorxutulduğu bir şəraitdə hərracın təşkilatçıları süni surətdə qiymətləri aşağı salır. Bu hərraclarda ən yüksək qiyməti satıcı deyir, sonra hərrac iştirakçılarının qəbul edəcəkləri həddə qədər qiymətlər tədricən aşağı enir.*
  - ▶ *Hərracda müəssisə alınır, amma konkret müddətədək onun qiymətini ödəmək öhdəliyinə əməl edilmir, bu zaman kəsiyindən müəssisənin əmlakının dağıdılması və başqa məqsədlərlə istifadə edilir, sonra hərracın nəticələri etibarsız elan olunur.*
  - ▶ *Hərraca qoyulmuş müəssisənin, guya əvvəllər hərrac iştirakçıları tərəfindən icarəyə götürülməsi haqqında saxta sənədlərin düzəldilməsi; bu, hərrac iştirakçılarından birinə üstün alış haqqı verir.*
  - ▶ *Əmlakın fəvqəladə aşağı qiymətə dəyərləndirilməsi.*
  - ▶ *Yerli təşkilatların vasitəçiliyi ilə xarici təşkilatların qeyri-qanuni iştirakı.[7]*

METODOLOGİYALARIN BİR NEÇƏ VARIANTI

Müxtəlif sosial, iqtisadi və siyasi mülahizələr bu özəlləşmənin keçirilməsinin konkret üsulunu müəyyən edir.

Korrupsiyaya ən az məruz qalan vauçer özəlləşməsi və kompaniyanın əmlakının bir paketdə deyil, ayrı-ayrılıqda satılmasını nəzərdə tutan və "ləğvetmə" kimi tanınan prosesdir.

İlkin açıq təklif (IPO) vasitəsilə aparılan özəlləşmə nisbətən təhlükəlidir; hərçənd ki, bu üsul hərracda qiymətin açıq şəkildə təyin edilməsi kimi formal prosesə üstünlük verir.

Tenderlər daha problemlidir; onlar vaxt alır, daha az şəffafdır, daha artıq hüquq pozuntusu imkanı yaradır. Tenderlər müstəqil şəkildə və siyasətçilərin iştirakı olmadan keçirilsə, korrupsiya imkanlarını azaltmaq olar. Bununla belə ilkin açıq təkliflərlə müqayisədə tenderlər kompaniyalar üçün idarə strukturlarının təkmilləşdirilməsi ehtimalını artırır.

Rəhbər işçilər və əməkdaşlar tərəfindən özəlləşən müəssisənin alınması az arzu ediləndir. Bu halda həmişə satıcılar praktik olaraq səhmləri bazar qiymətlərindən ucuz qiymətə ala bilərlər. Bunlardan ən pisi "spontan özəlləşmə" adlanandır. İqtisadçılar Daniel Kaufmann və Paul Sigelbaum özəlləşmənin bu variantını "korrupsiyanın əsl mahiyyəti, siyasətçilər və namənklatura ilə əlaqədə olan müəssisə direktorlarının dövlət əmlakını açıq-açığına qarət etməsi" adlandırır. [8]

Hökumətin ixtiyarında özəlləşmə proqramları üzrə müxtəlif müşavirlər olmalıdır. Şübhəsiz, eyni müşavirdən həm strategiyanın hazırlanması, həm də konkret məsələlər üzrə məşvə-

rət məqsədilə istifadə etmək prosesin sürətlənməsinə səbəb olar. Amma bu, maraqların toqquşması təhlükəsi yarada, eyni zamanda müşavirlə dövlət siyasətinin məqsədi arasında münaqişə törədə bilər. Dövlət sənaye strukturu yenidən qurulması və rəqabətin yaradılması ilə məşğul olduğu bir zamanda müşavir gəlirlərin artırılması məqsədilə, inhisar hüququnun verilməsi ilə bərabər əmlakın satılması üzərində israr edə, bu işə müşavirlərin komissiyon haqlarını artırmağa bilər. [9]

ÖZƏLLƏŞMƏNİN ƏN YAXŞI ÜSULLARI

Özəlləşmənin müxtəlif üsullarının olmasına baxmayaraq, həmişə müəyyən prinsipləri gözəlmək gərəkdir:

- ▶ *Satıcılar arasında rəqabət. Hərraclər və açıq tenderlər ayrı-ayrı alıcılara xüsusi üstünlük vermək riskini azaldır.*
- ▶ *Aydın və hərtərəfli informasiya ilə əhatə olunmuş açıq tender haqqında elan.*
- ▶ *Elan edildikdən sonra tender və özəlləşmə şərtlərinin dəyişməzliyi.*
- ▶ *Bütün maraqlı tərəflər üçün eyni şəraitin olması.*
- ▶ *Özəlləşən müəssisə haqqında qeyri-məhdud məlumat. Potensial alıcılar kompaniyaya gedib onun rəhbərliyi ilə söhbət etmək və kompaniyanın maliyyə məlumatları ilə sərbəst tanış olmaq haqqına sahib olmalıdır.*
- ▶ *Qalibin seçilməsinin yeganə meyarı, verilmiş ən yüksək qiymət olmalıdır.*

- ▶ *Birbaşa satışdan qaçmaq gərəkdir. Bu, xüsusilə hökumətin bir siyasi partiya tərəfindən nəzarət edildiyi halda özəlləşmənin ən riskli formasıdır.*
- ▶ *Korrupsiyaya bulaşmış əməliyyatlar üçün vaxtı daraldan qısa vaxt çərçivəsi.*
- ▶ *Özəlləşmə prosesi aydın və obyektiv meyarlar əsasında aparılmalıdır; bu, məmurların ifrat fəaliyyət azadlığının qarşısını ala bilər.*
- ▶ *Özəlləşməyə aid olan bütün məlumatların çap edilməsi; bu, qaydaların şəffaflığını təmin edər və ictimaiyyət özəlləşmə sahəsində müstəqil müşahidəçi rolunda çıxış edə bilər.*
- ▶ *Davranış qaydalarına və maraqların toquşması məsələlərinə ciddi əməl etmək.*
- ▶ *Özəlləşmə prosesinin müstəqil idarə olunması. Bu, dövlət məmurları ilə mövcud korrupsiya əlaqələrindən istifadəni çətinləşdirir.*
- ▶ *Özəlləşmə sahəsində çalışan dövlət məmurları başqalarına nisbətən daha yüksək maaş almalıdır; uğurlu keçirilmiş hər özəlləşməyə görə onların maaşına əlavələr edilməlidir. [10]*

DÖVLƏT SEKTORU ETİKASI ÖZƏLLƏŞMƏYƏ TAB GƏTİRƏ BİLƏCƏKMİ?

Özəlləşmənin bütün üstünlüklərinə və normativ bazanın effektivliyinə baxmayaraq, etika məsələsi həmişə açıq qalır. Dövlətin hərəkətləri qanunvericilik, yaxud ombudsman tərəfindən ictimai yoxlamaya məruz qaldığı bir

zamanda özəl sektorun fəaliyyəti dəyişmədən “kommersiya sirri” ilə qorunur və bundan informasiyanı ictimaiyyətdən gizlətmək bəhanəsi üçün istifadə edilir. Əks təqdirdə ona çıxış imkanı əldə etmək mümkün olardı.

Özəlləşmənin dövlət xəzinəsinə mütəmadi gəlir gətirməsi effektiv fəaliyyət göstəricisi sayılır. Bunun üçün razılaşdırılmış minimum müddət ərzində kompaniyaların aktivlərinin, yaxud səhmlərinin ləngidilməsindən (möhtəkirlərin iştirakının qarşısını almaq üçün), müəyyən müddətdə minimum məşğulluq səviyyəsinin dəstəklənməsində və kompaniyada elmi tədqiqat şöbəsinin saxlanması istifadə etmək olar.

Amma vəkillər fəaliyyətin səmərəlilik göstəricilərini təhrif edərək, israrla onun obyektiv yoxlanmasına və ölçülməsinə cəhd göstərə bilər. Təəssüf ki, onları ölçülməsi mümkün olmayan xidmət səviyyəsinin artması deyil, ölçülməsi mümkün olan kəmiyyət göstəriciləri sahəsindəki nailiyyətlər məşğul edə bilər. Məsələn, onlar xəstəxanaların verdiyi xidmətin keyfiyyəti ilə deyil, bu xəstəxanada qəbul edilmiş pasientlərin sayı ilə maraqlanırlar. Vəkillər məhkəmədə təsdiq edilə və kənardan yoxlanıla bilən formula üstünlük verirlər. Belə ki, məsələ məhbusların özəlləşmiş həbsxanada hansı şəraitdə saxlanması deyil, buradan neçə uğurlu qaçış halının baş verməsindədir.

VƏTƏNDAŞ CƏMIYYƏTİNDƏN ÖZƏLLƏŞMƏNİN MÜŞAHİDƏÇİLƏRİ

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları özəlləşmədə konstruktiv iştirak edə bilər. 1999-cu ildə bir bolqar qeyri-hökumət təşkilatı Bolqarıstanın ən böyük və mübahisəli özəlləşmə prosesində-Bolqarıstan Telekommunikasiya Kompaniyasının (BTK) özəlləşməsində müşahidəçi kimi iştirak etdi. Nəticədə prosesin naqis inki-

şafının qarşısı alındı, gələcəkdə özəlləşmə prosesinin təkmilləşməsi üçün zəruri tədbirlər haqqında hesabat hazırlandı. [11]

Dünyanın o biri başında, Panamada hökumət etibarlı bir qeyri-hökumət təşkilatını, dövlətə məxsus Panama Telekommunikasiya Kompaniyasının özəlləşməsində müşahidəçi kimi iştirak etməyə təvəqül etdi. Tenderdə iki kompaniya iştirak etdi və hökumət qərara gəldi ki, prosedə tam şəffaflyq təmin olunmasa ictimaiyyət onu şübhə ilə qarşılayacaq. Qeyri-hökumət təşkilatı prosesin gedişini diqqətlə izlədi və müşahidələri haqqında cəmiyyəti məlumatlandırdı. Nəticədə bu, potensial mübahisəli özəlləşmə, mübahisələrsiz başa çatdı.

Cəmiyyətin siyasətçilərə və özəl sektorun maraqlarına etibarsız yanaşmasını nəzərə alaraq, qeyd etmək olar ki, özəlləşmə həmişə müəyyən siyasi risklə müşayiət olunacaq. Təcrübə göstərir ki, bu proses daha şəffafdırsa, riski mümkün qədər azaltmaq olur. Eyni zamanda bu, hərəc iştirakçılarının qiymətləndirilməsi meyarları üçün də çox əhəmiyyətlidir.

KORRUPSIYA, ÖZƏLLƏŞMƏ VƏ RƏQABƏT SİYASƏTİ

Əlbəttə, korrupsiya yalnız dövlət sektorunda olmur. O, həmçinin dövlət və özəl sektorun iştirak etdiyi dövlət satınalmaları barədə razılaşmalarla məhdudlaşmır. Şirkətlər rəqabət siyasəti əsasında idarə edilməli olan iqtisadiyyat sahəsində özünün bazaradakı mövqeyindən sui-istifadə edən zaman, korrupsiya təşkilat daxilində və təşkilatlar arasında da yarana bilər. [12]

Rəqabət haqqında yaxşı hazırlanmış siyasət özəl sektorda iqtisadi fəaliyyətin müdafiəsi və inkişafı, eləcə də dürüst fəaliyyətin təminatçısı

üçün zəruri vasitə ola bilər. O, ümumi maraqlara xidməti təmin etməklə özəl sektorun işinin adekvat metodlarını müəyyənləşdirir. Kommunizmin çöküşündən sonra belə bir fikir hakim idi ki, dövlət ilkin bölünmə aparmadan nəhəng müəssisələri özəlləşdirə bilər. Ümid edilirdi ki, idxalın yaratdığı rəqabət bu müəssisəyə bazaradakı mövqeyindən sui-istifadə etməyə imkan verməz. Ancaq valyuta kursunun dəyişməsi problemi ilə idxal üçün struktur maneələrinin yaranması, pis nəqliyyat sistemi və öz müəssisələrini rəqabətin istənilən formasından müdafiə edən korrupsiyalaşmış yerli və regional hakimiyyətlərin olması kimi müxtəlif amillər nəzərə alınmırdı. [13]

Etibarlı rəqabət siyasətini hazırlayan zaman birinci dərəcəli vəzifə bazarda möhtəkiriyyətin miqyasını mümkün qədər aşağı salmaqdır. Bunun üçün kartelləri və korrupsiyalaşmış qrupları yasaq etmək zəruridir. Bu siyasət, həmçinin bazara giriş üçün maneələri azaltmağa, xırda və orta sahibkarların imkanlarının genişlənməsinə şərait yaradır. Başqa bir məqsəd etibarlı korporativ rəhbərliyin yaranmasıdır.

Rəqabət siyasəti və onun qanunlarını yalnız varlı və urbanizasiyalaşmış ölkələr üçün məqbul sayanları bağışlamaq olar. Amma iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş müasir ölkələr nə vaxtsa qarşısı alınmaz korrupsiyanın və acgöz hökumətlərin zülmündən əziyyət çəkirdi. Vəziyyəti dəyişdirmək üçün bu ölkələr öz bazarını rəqabət qanunları ilə idarə etməyə başladı. [14]

Demək olar ki, hər bir ölkənin müəyyən rəqabət siyasəti var. Bu siyasət, hətta aydın ifadə olunsa da, sadəcə status-kvonun saxlanmasına yönəlib; öz siyasətini şüurlu şəkildə inkişaf

etdirənlər isə rəqabət haqqında qanunun tətbiq edilməsinə meyllənirlər. [15]

Bəziləri düşünə bilər ki, rəqabət haqqında qanun yoxsullar və zəiflərin hesabına kapitalizm formalarını təhmil etməyi nəzərdə tutur. Əslində, o, tam başqa funksiya daşıyır. Onun funksiyaları iqtisadiyyatla məhdudlaşmır; onlar həmçinin sosial vəzifələri, o cümlədən, ədaləti, hamının (xüsusilə, yüksək risk qrupları üçün) həyat səviyyəsinin yüksəlməsini özündə cəmləşdirir.

UĞURLU ÖZƏLLƏŞMƏ PROSESİ ÜÇÜN ŞƏRAİT

Özəlləşmə proqramlarının uğurla həyata keçməsi üçün aşağıdakı şərtlərə əməl etmək lazımdır:

- ▶ *Dövlət tərəfindən özəlləşdirməyə ciddi münasibətlə yanaşı, geniş ictimaiyyətin prosesə anlaşıqlı münasibəti və onu dəstəkləməsi*
- ▶ *Bazara çıxış və bazardan çıxış qarşısında maneələrin dağıdılması yolu ilə rəqabət bazarının yaradılması*
- ▶ *Kommersiya sektorunda, kommersiya yönümlü bank sisteminin yaradılmasına istiqamətlənmiş islahatlar*

- ▶ *Özəl mülkiyyətin üstünlüklərinin təsdiqi üçün effektiv normativ baza*
- ▶ *Alicıların seçilməsi və özəlləşdirmə barədə danışıqların aparılması üçün dəqiq və əhatəli prosedurlar [16]}*
- ▶ *Müşavirlər açıq və şəffaf rəqabət əsasında işə qəbul edilir və yalnız dövlət maraqları üçün çalışırlar*
- ▶ *Özəlləşmə prosesinin özündə şəffaflıq*
- ▶ *Özəlləşmədən əldə edilən gəlirlərə münasibətdə şəffaflıq [17]*
- ▶ *Cəmiyyət və ətraf mühit üçün özəlləşmənin neqativ nəticələrinin yumşaldılmasına yönəlmiş tədbirlər. [18]*

Rəqabət haqqında qanun ictimaiyyətin təsəvvürlərinə etibarını artırır, sonda demokratiyanın sabitləşməsinə kömək edir. O, bazar iqtisadiyyatının səmərəliliyi üçün başlıca amildir. İndi çoxları belə hesab edir ki, yoxsul dövlətlərin inkişafına dövlətin uğursuz kommersiya fəaliyyəti ilə deyil, özəl sektorun aktivliyinin artırılması yolu ilə nail olmaq mümkündür. Beləliklə, rəqabət haqqında yaxşı hazırlanmış qanun ölkənin inkişafı üçün əsas ola bilər.

QEYDLƏR

- 1 Londonun Greenwich Universitetindəki araşdırma mərkəzi Public Services International (PSI) iddia edir ki, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə suyu özəlləşdirmiş çoxmillətli kompaniyalar başdan-ayağa korrupsiyaya bulaşmış, maliyyə böhranı ərəfəsindədir və yoxsul əhalini istismar edir: <http://www.labournet.net/world/0208/psi4.html>
- 2 Jeffrey Sachs, Clifford Zinnes and Yair Eilat, The Gains from Privatization in Transition Economies: Is Change of Ownership Enough?, <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/staffp/2001/04/zinnes.htm>
- 3 Privatizing State-owned Enterprises: An Overview of Policies and Practices in OECD Countries (OECD, Paris, 2003) ISBN 92-64-10408-9, p.17.
- 4 Vito Tanzi, Corruption Around the World, IMF Staff Papers Vol. 45 No. 4 (December 1998)
- 5 External Evaluation of the ESAF, Report by a Group of Independent Experts, IMF, 1998, p.94. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/external/index.HTM>
- 6 Baxın Sue Hawley, Exporting Corruption: Privatisation, Multinationals and Bribery, The Corner House Briefing 19, 1 June 2000 (www.thecornerhouse.org.uk/pdf/briefing/19_bribe.pdf).
- 7 Ivan Miklos, Privatisation Corruption Risks, <http://www.internet.sk/mesa10/PRIVAT/CORRUPT.HTM#III.1%20Small-scale%20Privatisation>
- 8 Daniel Kaufmann and Paul Siegelbaum, Privatisation and corruption in the transition: <http://www.worldbank.org/wbi/governance/pdf/siege12.pdf>
- 9 Privatising State-Owned Enterprises (supra), p. 62. The book contains advice on ways of establishing distinct mandates for advisors.
- 10 Bu meyarlar arasında Almaniya hökumətinin Ukraynada özəlləşmə məsələləri haqqında məşvərət layihəsində təklif edilən özəlləşmə meyarlarından istifadə edilib: http://www.privatisation.kiev.ua/Priv_Eng/rounde/XIX/10yearsE.htm. Həmçinin İƏİT (OECD)-in işçi qrupunun özəlləşmə və dövlət əmlakı haqqında araşdırmasına baxın http://www.oecd.org/document/36/0,2340,en_2649_37439_2431588_1_1_1_37439,00.html; Almaniya hökumətinin Ukraynada özəlləşmə məsələləri haqqında məşvərət layihəsi: http://www.privatisation.kiev.ua/Priv_Eng/aboutE.htm. Birləşmə prosesi nəticəsində Almaniya keçid prosesləri haqqında zəngin təcrübə topladı. Şərqi Almaniya hüquqi, iqtisadi və sosial dəyişikliklərin Avropa tarixində tayı-bərabəri yoxdur. Almaniya hökuməti hesab edir ki, bu təcrübə özəlləşmə və onun başa çatmasına sərf olunan vaxtla bağlı işin miqyası haqqında aydın təsəvvür yaratdı.
- 11 Transparency International bu metodologiyani eyni düşüncəli təşkilatlar üçün ayrıca vəsait şəklində çap etdi: http://www.transparency.org/toolkits/2001/ccinp_telebulgaria.html

- 12** Müfəssəl məlumat almaq üçün baxın Chapter 26, TI Source Book 2000: <http://www.transparency.org/sourcebook/26.html>. Həmçinin baxın Thailand's Competition Act, 1999: <http://www.oecd.org/dataoecd/40/45/2491524.doc> və Cənubi Afrikanın Rəqabət Qanunu, 1998: http://www.compcom.co.za/thelaw/thelaw_act_competition_acts.asp?level=1&child=1.
- 13** Ətraflı məlumat üçün baxın John Nellis, The World Bank, Privatization and Enterprise Reform in Transition Economies: A Retrospective Analysis: <http://lnweb18.worldbank.org/OED/OEDDocLib.nsf/0/A8579A9A28A100B485256B6D006542F6?opendocument>
- 14** Məlumat üçün baxın Jeremy Pope, Competition Policy and Containing Corruption <http://www.transparency.org/sourcebook/26.html>
- 15** Hazırda Dünya Ticarət Təşkilatının 80 üzv dövlətində belə bir qanun var və bu dövlətlərin sayı artır. Ən son nümunələr Tailand və Cənubi Afrikadır, burada rəqabət komissiyaları yaranıb.
- 16** İƏİT (OECD) -in hesabatına əsasən, Polşada aydın, müfəssəl və şəffaf proseslər gedir və korporasiyalar – adətən, bir sektorda işləyən xarici korporasiyalar - arasında satışlar başlanıb: Baxın Privatizing State-owned Enterprises (supra), p. 93
- 17** Polşada gəlirlər sosial təminat sahəsinə yönəldi. Çexiya və Slovakiya hökumətləri də xüsusi ehtiyaclar üçün vəsait ayırdı. Birləşmiş Krallıqda, İsveç və Danimarkada onlar adi gəlir formasında yığılır. Hesab edilir ki, xüsusi məqsədli fondun yaradılması dövlət vəsaitlərini qorumaq yollarından biridir. Almaniyanın federal büdcə kodeksinə uyğun olaraq hakimiyyət orqanları əmin olmalıdır ki, kompaniya üçün ədalətli bazar qiyməti ödənilib. Privatizing State-owned Enterprises, (supra) at p 84.
- 18** Baxın John Nellis and Sunita Kikeri, Privatization in Competitive Sectors: The Record to Date (World Bank): <http://econ.worldbank.org/view.php?topic=20&type=5&id=15960>. Həmçinin, baxın the OECD Working Group on Privatisation and Governance of State-owned Assets (formerly the OECD Privatisation Network)